

Újabb adalékok Dacia felíratánához.

(IV. közlemény.)

VI. *Ompolyiczáról* (Gyulafejevárvár Zalatna között magyar-igeni j.)

Ompolyicza lelőhelyét megörökté *Romer Floris*nak a Műemlékek országos bizottsága levéltárában (Budapest, Andrássy-út) őrzött XXV. sz. jegyzőkönyve 55. lapján. Ezeket *Romer Floris* 1867. körülja alkalmával P. Szathmáry Károly nagyenyedi tanárnál látva jegyezte fel.

70. A legio XIII. gemina fordított bélyege :

G III GEL	G(emina) III X (io)gel
NEM RVA	Aur(lius) Men
RED NA	an der

71. Az itt közölt alakban először jelentkező bélyeg

LEG XIII GEM	Leg(io) XIII Gemina
AVR ENTHIM	Aur(elius) Enthima
A	A

72. Ugyancsak *Ompolyiczáról* P. Szathmáry Károlynál Nagyenyeden látta *Romer Floris* s XXV. sz. jegyzőkönyvéből másoltam le.

LE III GE	Le(gio X)III G(emina)
AVR CALLISTR	Aur(elius) Callistri.

VII. *Boros-Bocsárd* (Alsó-Fejérmegye magyar-igeni járásában).

Apulum (Gyula-Fejérvár) és Tövis között a mai országúttól nyugatra, a *Hegyaljára* eső községnél, valószínűleg az Érczhegység központjához, az ompolymelléki *Ampelumhoz*, a mai Zalatnára elága-

zott útvonal mellékállomásról a nagyenyedi ev. ref. collegium gyűjteményébe került bélyeges téglá. A szőlőművelés akkor is virágzásban állhatott itt *Krakkó* és Magyar Igen szomszédságában s kisebb római őrállomást jelölhet a XIII. legio eme bélyege:

73. **LEG XIII GE**

VIII. *Torda* (Potaissa).

A) A *legio V. Macedonica* bélyegváltozatai a biharmegyei múzeumban. A bélyegek mindenike fordított. Corp. Inscript. Latin. III. 1690. (cf. p. 1019.) Supplementum 8066. Ezen változatok azonban a Corpus Incriptionum Latinarum eddigi közlésével nem egyeznek s következők:

74. 1. **M V J** 75. 2. változat **W A L**

76. 3. változat **V M Y** 77. 4. változat **V M Y**

78. 5. változat **/ A W**

B) Ugyanott a (Le(g)io) XIII. g(emina) bélyege.

79. **☉ XIII C**

C. I. L. III. 1629. 1. cf. p. 1018. Supplementum 8064. sz. alatt Mikházáról a kolozsvári múzeumba jutott s *Torma* Károly által Archaeologisch, epigr. Mittheilungen III. p. 112. n. 3 alatt közölt változat párja. Tordáról egy ideig ismeretlen.

C) Idéig ismeretlen bélyegtöredék vége Tordáról

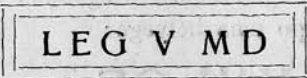
80. **VINI** (Sub cura...) vini.

D) A *Székely Múzeumban Sepsí-Szent-Györgyön*.

81. A székely nemzeti múzeum Sepsí-Szent-Györgyön Gyárfás Győző kir. főmérnök ajándékából nyerte ezt a bélyeges téglát

LEG XIII GL

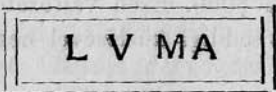
E) Az eszéki múzeumban Nuber Károly által 1889. márcziusában gyűjtve Tordáról.

82. Leg(io) V M(ace)donica).

83. Rendes typus.

84. Szokatlanabb alak

L(egio) V Ma(cedonica).

F) Brassói ág. ev. főgymnasium történelmi régiségtárában egy szloptégla lapján. Ilyen alakban ritka bélyeg.

85.

IX. Székely-Földvár, Torda-Aranyosmegye felvinczi járásában.

Salinae.

C. I. L. III. p. 177. 1014. Supplem. XIII.

86. Székely-Földvár és Veresmart között Tolcaj József földjén a Legio XIII. gemina bélyegével ellátott téglá került elé, melyet 1888. Erd. Múzeum 26. lapján 21/83 mutattam be. Utóbb még egy töredékről szerezhettem tudomást.

Ez is nyilván ugyanazon bélyegcsoporthoz tartozik betű typusából ítélve. Érdekes azt is felemlíteni, hogy a nagyenyedi collegium tulajdonában levő egyik teljes LEG XIII. G bélyeget ferdén

egy római katona szeges cipő lába nyoma (*caliga*) szeli át. A bélyeg lenyomása után a száradó téglán átlépett katona nyomát örökíti meg tehát a bélyeges téglá.

87. *Székely-Földvár, Kocsárd*, illetőleg Maros-Ujvár szomszéd-ságában, az államiskola építésekor találta Téglás István tanfelügyelő ezt a bélyeget:¹

L V M L(egio) V M(aedonica).

Székely-Földvárhoz *Salinae* castrumot helyezzük s a hadi út elágazott Potaissa (Torda) felé a harasztosi Bogát fennsíkján át, míg a főút a Maros völgyét követte tovább felfelé Vécsig.

X. *Sós-Szent-Márton*, Torda-Aranyosmegye felvinczi járásában.

Ott, hol az Aranyos a Marosba torkollik s hol hidfőt gyanít a hagyomány, határozott római nyomokat észlelt Orbán Balázs is. Téglás István kir. tanfelügyelő a falmaradványok közt a legio V. Macedonica bélyegének fordított típusát találta:

88. W · Y · L

XI. *Nagy-Enyed = Brucla*.

C. I. L. III. p. 178. 1014. XI. Supplementum 1386 XIV.

89. A dr. Várady-féle ház lebontásakor s a városház újra-építésekor találták, 1897. jegyzetem szerint

L V M

90. A Kakasdombon az út leszállításakor talált római téglasirokban fordult elő ez a helyi gyártmánynak látszó primitív kiállítású, gyenge nyomata miatt elmosódó bélyeg, melynek mintáját a legio egyik gyenge írástudója faraghatta ki.

IEC XIII

¹ *Téglás István*: „Római maradványokról Torda-Aranyosmegyében.“ „Archaeologiai Értesítő“ 1898. évf. 431—433. lapján.

Mindkettőt a *Bethlen-collegium* régiségtárába helyezte el a collegium nagyérdemű tanára, Herepey Károly, a kinek ezt a beeses és gazdag régiségtár megalapítását is köszönhetjük.

Zalatna = Ampelum, Alsó Fejérmegye magyarigeni járásában.

C. I. L. III. p. 215. 1016. XXI. Supplementum p. 1400. XXVI.

Zalatna 1900 tavaszán az aranyolvasztó kohó és az országút között *Fortuna Salutaris*¹ szentélyének romjaiból egyéb érdekes régiségekkel s főleg áldozati rézüstökkel több példányban, melyek közül néhány dr. Szontagh Adolf bányaműorvos birtokába jutottak, néhány a kohóhivatalnál maradt s pár példányt én vettem át Kurovszky Zsigmond kohóhiv. főnök, illetőleg a kalauzolásomra felkért Fischer Károly bányamérnök és Posch Lipót segédmérnök szivességéből:

91.

M O A D

Új és idáig megfejtetlen bélyeg.

92.

LEG XIII GL,
AELI ILLIUS

Leg(io) XIII gem(ina)
Ael(ius) Ilius, Julius.

93. A legio XIII gemina megszokottabb bélyegtypusa:

LEG XIII G

Dr. Szontagh Adolf kir. bánya és kohóorvos gyűjteményében Zalatnán 1900. szeptember 8-án jegyeztem fel. C. I. L. III. 1620. 1. cf. p. 1618. Supplementum 8064.

XII. *Bereczk* Háromszékmegye bereczki járásában az ojtózi szoros előtt.

94. A Székely múzeumban Sepsi-Szent-Györgyön, egy hatalmas peremes fedélcserepen, melynek szélessége 0.6 m., hosszúsága azonban eltörés miatt nem vehető ki, ezt a lenyomatot találtam:

¹ *Fortuna Salutaris* és *Jupiter* szentélye *Ampelumban*, vagyis a mai Zalatnán. Archeologiai Értesítő 1902. évf.

LEG III

nyilván Leg(io) IIII
(Flavia Firma).

A bélyeget eleinte én sem méltattam nagyobb figyelemre; de a keleti határszorosok történelmi jelentőségének tanulmányozása újból arra terelé figyelmemet, mert ha valóban *Bereczkből* került oda a Legio IIII. bélyege, ez egy újabb és igen fontos adalék a IV-ik legio daeciai szerepléséhez. Idáig csak Sarmizegethusából bírtuk ennek bizonyítékát s Bereczk a keleti határszélen feletőbb távol esik a legio rendes működési köréhez: t. i. az Al-Dunához. A legio törzs-kara Singidava (Belgrád) vala. Hogyan és mikor került tehát a legio a keleti határszélre? ez itt a nehéz kérdés.

95. Ép példányban és töredékben úgy a Székely múzeumban, hova néhai dr. Szász István collegiumi tanár buzgalma juttatá az első példányokat, mint nálam, a ki Bereczken Fejér városi polgármester előzékenységéből szereztem pár példányt.

COH I BRAC

= Coh(ors) I Brac(augustanornm).

Orbán Balázs is ezt a változatot közölte volt a Székelyföld leírása cz. műve Háromszék kötetében. (III. 124. lap). De Goos Károly még egy változatát jegyezte fel ilyen alakban

COH BRAC

Ez a cohors az első dák hadjárat kitörésekor Kr. u. 99-ben¹ Moesia inferior helyőrségéhez tartozott s még 134-ben is táborhelye vala ott, a mint Hadrianus az 134. ápril hó 2-ről keltezett s Gyurgyevónál Ghika Demeter herceg által 1858-ban a Duna partján négyszögű kőszekrénybe rejtve talált katonai elboesátó diplomájából tudjuk.²

96. 1893. július havában Bereczk táborhelyét megtekintve, a helyszínén jegyeztem fel ezt a bélyeget, melynek párja Sepsi-Szent-Györgyön a Székely múzeumban is látható.

¹ Archaeol. epigr, Mittheilungen XI. p. 27. Dessau 1999.

² C. I. L. III. Dipl. XXXIV. Bucurestben a Ghika herceg család múzeumában.

III COH III HIS

Úgy látszik a keleti határőrvédelemben fontos szerepet töltött be, mert a Cohors IIII Hispanorum Equitata a két Küküllő víz-választójára, Enlakához épített castrumban őrködött. A Maros-Keresztúrnál felmerült s gróf Lázár Jenő ajándékából a magy. n. múzeum tulajdonába jutott katonai elbocsátó diploma 158. júliusban Felső-Daciában („in Dacia superiore sub Statio Priseo legato“)¹ megnevezi ezt a Cohorsot is, a mely bízhetőleg azonos lehet a Kr. u. 110-ből ismeretes *Cohors I Flavia Ulpia Hispanorum Equitata*-val, mely cohors Potaissa (Torda) Napocæ (Kolozsvár) közt a hadi útát megépítette.

97. De Bereczk még egy bélyeggel tündöklik Dacia adattárában. Ezt is a székely múzeum bírja. Alakja:

COH HIS

Több ilyen cohors szolgálhatott a római hadseregben. Egy cohors I. Hispanorum az Olt szorosából, a romániai Bivolariéból vált, *Tocilescu* György² bucaresti tanár felíratí közlései után, ismertessé. Egy Cohors II. Hisp. Sebesváralján állott.³ Egy Cohors I. Hispanorum veterana Kr. u. 129-ből ismeretes s 99-ben még Alsó-Moesiában állomásozott.⁴

XIII. Ismeretlen lelőhelyről a balázsfalvi gör. kath. főgymnasiumnál.

98. Lelőhelye ismeretlen. Egészen jól olvasható tiszta nyomás-45 em. nagyságú, a hypocaustumoknak padló táblaként használt hatalmas téglalapon

COH III P

¹ *Torma Károly* Római katonai elbocsátó levél Maros-Keresztúrról, *Archaeologiai Értesítő* 1886. évf. 303–318.

² *Tocilescu*, *Archaeol. epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich*. XIV. p. 14.

³ *Torma K.*, *A Limies Dacicus északi része*. p. 126.

⁴ *Archaeol. epigr. Mittheilungen* XI. 27.

Daciából új bélyeg. Értelmezése ez lehetett:

Coh(ors) IIII p(editata). Az Enlakán állomásozott lovasított cohors IIII equitata kiegészítője lehetett. Származási helyéül az összeköttetés alapján Apulumot feltételezhetjük.

XIV. *Romlott* (Szilágymegye zilahi járás) *Certia*.

C. I. L. p. 167. V. Supplem. p. 1378. VI.

99. COH II BRIT ♦ AN Coh(ors) II Britan(nica).

Torma K. *Archeol. epigraphische Mittheilungen* III. p. 112. n. 13.

100.

COH II BRTS*

Coh(ors) II. Br(i)t(omem) valószínűleg miliaria, Alsó-Plosváról *Torma* Károly után ismerjük ily alakban: **COH II BR ∞**. (*Torma* Károly, Erdélyi Múzeum Évkönyveiben I. évfolyam, *VIV.* tábla 5. sz. alatt.)

XV. *Magyar-Egregy* (Szilágymegye zilahi járás).

Magyar-Egregy (Romlottal együtt) *Certia*-hoz számít. C. I. L. III. 167. V. Supplementum p. 1378. VI.

Borbély Sámuel nyug. székelykereszturi áll. tanítóképezdei igazgató, a zilahi volt áll. tanítóképezde szolgálatában követve azt a hajlamot, melyet *Torma* Károly gyermekei nevelőjeként a kiváló régész munkásságának szemlélete lelkében felkeltett, *Szilágymegye* régiségleleteit szorgalmasan összegyűjtötte. Ily módon érdekes kis gyűjteményre tett szert, melyet Udvarhelymegye régiségtelepeinek s a *Hargitt* u. alján kinyomozott sánczvonalnak, az ú. n. *Kakasbará-da*, *Ördögároknak* tanulmányozása közben vizsgáltam át 1894 július végén.

101. Téglabélyeg Magyar-Egregyről (1882. évbeli gyűjtés) előrése eltörött. Idáig ismeretlen és megfejtéhetlen bélyeg:

* Az S betű eredetiben fordítva van.

C D T P T I D C

Torma Károly *Magyar-Egregyről* COH VI TF vagyis Cob(ors) V T(h)racum ismertette Archaeol. epigr. Mitth. III. p. 113. n. 14. Ugyanez előfordul a XLIV. számú diplomában.

XVI. *Vármező* (Szilágymegye zilahi járás).

C. I. L. p. 168. VI. Supplementum p. 1370. VIII.

102. Téglabélyeg:

C O H II W V Coh(ors) II Numi(dorum).

Torma Károly közölte először a kolozsvári múzeumban látható példányról.

Finály is közölte az Erdélyi Múzeumegylet III. évkönyvében.

Torma Károly mindjárt helyesen olvasta Cohors II. Numidorum, mely cohors II. Flavia Numidorum Kr. u. 129-ben *Hadrianus* alatt Dacia inferior helyőrségéből ismeretes.

XVII. *Zsolna* (Beszterce-Naszódmegye).

103. *Zsolna* (Senndorf) *Beszterczétől* keletre a legutolsó É. K. végvár szomszédságában.

C III Y

Jelenleg a besztercei ág. ev. főgymnasiun gyűjteményében van ezen elmosódott és nehezen olvasható téglabélyeg, melyet egy fedélcserép töredékéről másoltam le 1891.

XVIII. *Maros-Keresztur* (Maros-Tordamegye).

C. I. L. III. Supplementum XV. 13 6. lapja.

104. *Maros-Keresztur* M.-Vásárhely mellett, honnan én valék szerencsés az Erd. Múzeum 1888. évfolyamában (58. lap) az első három felíratot közzétenni, azóta újabb még becsesebb adalékot szolgáltatott a Kr. u. 158-ból származó katonai elboesátó diplomával, melyről *Torma Károly*¹ értekezett. Ugyanonnan szerezte volt

¹ *Torma Károly*: Római katonaelboesátó levél Maros-Kereszturról. Arch. Értesítő. 1886.

az 1901-ben disciplinánk nagy veszteségére szintén elhalálozott *Kováts* Ferencz marosvásárhelyi apát-plebánus ezt az érdekes bélyeget:

ALE BOS* Po ∞ O Ala Bosporanorum miliaria.

Az Erdélyi Múzeum 1888. évf. V. füzete, 242 lapján közölt bélyeg nem volt ezeres Alaé **AL · BOS**. Al(a) Bos(poranorum). Archaeol. epigr. Mittheil. XI. p. 239. n. 20. Torma Károly is egyszerűt látott Deák Farkas néhai igazságügyi osztálytanácsosnál Budapesten. (Archaeol. epigr. Mittheil. VI. p. 239. 4. 20.)

A maroskereszturi katonai elbocsátó diplomában 158. július 8-ról három lovas hadosztály szolgált Felső-Daciában (in Dacia superiore) Ala I Batavorum miliaria, az Ala I Hispanorum Campagonum és az Ala Gallorum et Bosporanorum. Ez utóbbi parancsnokát *Licinius Nigrinus*-t is megnevezi et gregale alae Heptatori Isi filio Besso.

Ezt a lovascsapatot tehát *gallusokból* s *bosporanusokból* toborzott auxiliaris lovasosztály ebben a diplomában vált először ismertté. De az Ala I Bosporanorumra egy felirat *Micia* (Veczel, Maros-Németi) már vonatkozik. Azzal Jupiternek áldoz ugyanis az Ala Bospor(anorum) cui prae est C. Val. Gracilus praefectus. (C. I. L. III. 1344.)

Csakis az Ala Bosporanorum-ot említi az 1197. sz. felirat (Tutor Silvani eques alae Bosporanorum sírköve) Apulumból, a főhadiszállásról, egy felirat Germizaraból (Algyógy) C. I. L. III. Supplementum 7888. (Ephemeris IV. 177.) említi, hol a Veranesies jegyzeteiben fenmaradt oltárkövön *Firmin(us)* Florentinus deuria alae Bosporanorum áldozott a fürdő nympháinak. Potaissából (Torda) is vonatkozik egy sírkő az Ala I Bosporanorumra, a mint Mommsen kifejti. (Corp. I. L. III. Supplementum 7696. Ephemeris epigraphica II. n. 384.)

Ime tehát bélyeges téglánk is nyomatékos bizonyítékát képezi annak, hogy ez az Ala nemcsak más csapatokkal, mint Ala Gallorum, hanem önállóan is részt vett Dácia védelmében.

XIX. *Zsidovén=Brezovia* (Krassó-Szörénym. bogsáni járásában.)

Az első dák háboruban Trajanus császár is Berzovián át vette útját s naplótöredéke szerint: „Inde Berzobein deinde Aizi

* Az S eredetiben fordítva.

processimus.“¹ A terjedelmes castrumot ma már *Zsidovén* házaitól nehéz meghatározni, de 100 év előtt még az egész egy téglá és faltörmelék lehetett s mikor a vallásalap a község benépesítését eszközölte, nem igen akarták a község közepén emelkedő törmelékhalom elfogadni. Később abból építették házaikat. Egyik utczában *Greu* nevű falusi ember háza alatt a pineze teljesen római falrakásból áll, s Müller János alapítvány-uradalmi ispán kalauzolása mellett a várfal alapját is több ponton megtekinthetém 1896/7-ben, mert a lakosság a kőanyagot szorgalmasan kiássá

A várat a Legio III Flavia Firma építette, mely legio a mai *Kostolác* szerb község helyén állott *Viminacium* főhadiszállásából Dacia oecupatióját előkészítette.

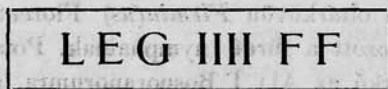
A kiásott bélyeges téglákból *Borlea Zsigmond* a bucaresti román akadémia megbízásából szintén sokat elszállíttatott s maga is szorgalmasan ásott itt. Legszebb bélyegpéldányt *Diaconovics Adrian* bogsáni építész mérnöknel láttam *Bács-Bogsánban*.²

105. Ennek változatai a következők:

a) Kettős kerettel:

b) Egyszerű kerettel:

c) Töredékben, de díszes kerettel:

¹ *Prisciáni*: *Instructionum grammaticarum liber VI.* 14.

² Téglás Gábor: A *Tabula Peutingeriana* hármias daciai útvonalából az Új-Palánkától Zsüppáig, vagyis a Bialoa Temes egyesülésénél fekvő *Tibiscum*ig terjedő fő hadi út helyrajza, hadállásainak stratégiai és közgazdasági jelentősége. *Archaeologiai közleménék.* 1897. 86—117. lap.

Végre Ormos Zsigmond,¹ a délmagyarországi történelmi társulat elnöke is közölt volt egy keret nélküli bélyeget, mely a temesvári múzeumban látható.

d) **LEG IIII FF**

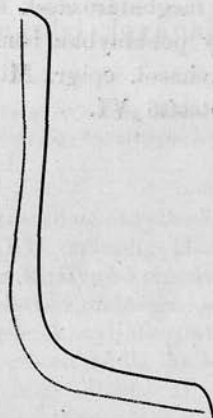
Már 1783-ban találta volt Hoffinger² az első téglabélyeget.

XX. *Ó-Palánka* (Temesmegye fehértemplomi járásában).

106. Ó-Palánka *Kigyósziget* vagy Szapeja nevű szigetén 1897. november 23-án dr. *Sebesztha* Károly temesvári kir. tanfel-

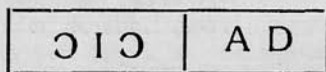
R* ügyelő társaságában, a falromok nyugati szélén egy téglatöredéken ezt a domború nyomatú bélyeget találtuk, melynek alsó részében azonban, fájdalom, letörött.

107. Ugyanezen alkalommal a déli falromoknak újjbenyomásos karezzolat egy fedélcserép töredéke.

XXI. *Szerb-Posesena* (Krassó-Szörény-megye ó-moldovai járásában a Duna partján, Baziás és Ó-Moldova között.)

108 Posesenáról a délmagyarországi történelmi, régészeti társulat múzeumában 241. leltárszám alatt:

XXII. *Ad Mediam* (Herculesfürdő).

C. I. L. III. p. 248. XXXII. Supplementum XXXVII.

109. A brassói ág ev. főgymnasium gyűjteményében egy fedélcserépen ez van lenyomva:

COH I I I DF

¹ Ormos Zsigmond: Régészeti Közlemények (*Berzovia*). Archaeologiai Közlemények. VIII. 1872. 3. füz. 145—154 l.

² Hoffinger: Neues ungarisches Magazin. 1792. II. p. 104. 107.

* Az eredetiben a betű alsó harmada le van törve.

Alakjánál fogva tartom szükségesnek újból kiadni ezt a minden esetre még rejtélyes bélyeget, melyet 1813-ban találtak egy mészveremben s Aekner, Müller közölték először 925. sz. a Corpus I. Latinarum III. 1633, 24. Hozta Ephemeris epigraphica II. n. 468. alatt Hirschfeld, Bemdorf Epigraphische Nachlese zum Corpus Inscriptionem Latinorum Vol. III aus Dacien und Moesien. Sitzungsberichte der philologisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften Wien LXXVII. 1874. p. 413. hozta. A meghatározások szerint Coh(ors) III D(ell)(finatorum) volna. Még egy példányban ismerjük Ó-Moldováról, a Duna mellől. Böhm L. Archaeol. epigr. Mitth. IV. p. 178. Délmagyarországi Történelmi Értesítő VI.

TÉGLÁS GÁBOR.

